

## Kitap Tahlili

Der. Muhammed Hüseyin Mercan, Transformation of the Muslim World in the 21st Century, Cambridge Scholars Publishing 2016, ISBN: 9781443888202

Haris Ubeyde DÜNDAR\*

İçinde bulunduğumuz yüzyılda İslam dünyası açısından pek çok önemli değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. İncelediğimiz eserde halifeliğin kaldırılması, iki dünya savaşı, Soğuk Savaş, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, İran Devrimi, Yeni Dünya Düzeni söylemi ve 11 Eylül saldırıları gibi Müslüman dünyanın bizatihi yaşadığı ya da doğrudan etkilendiği tecrübelerin İslam dünyasını nasıl etkilediğini incelemeyi ve analiz etmeyi, bu şekilde bu alanda yapılmış olan çalışmalara katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Muhammed Hüseyin Mercan tarafından derlenmiş olan kitap yukarıda birkaçını zikrettiğimiz, son asırda vuku bulan önemli olayların neden olduğu dönüşümleri ve değişimleri, bu değişimlere ve dönüşümlere karşı farklı yaklaşımları bir araya getiren bir kitap olmuştur. Kitap çoğunlukla 2013 yılında ILEM uluslararası yaz okulu programında sunulmuş olan çalışmalardan oluşmaktadır. Kitabın önsözünde belirtilen başlıca amaç, bölgesel ve küresel ölçekte İslam dünyasının yaşamış olduğu önemli değişimleri incelemek, açıklamak ve anlamaya çalışmaktır (s.vii). Eser, önsöz, teşekkür, katkıda bulunanlar ve indeks hariç on bölümden oluşmaktadır.

İlk bölüm kitabın editörü Muhammed Hüseyin Mercan ve Ali Kaya'nın "*Rethinking Islamism through Political*" başlıklı yazısından oluşmaktadır. Bu bölümde yazarlar İslamcılığın başarısız olduğu iddiasını sorgulamakta, bu iddianın siyaseti devlet düzeyine indirgediğini ve bu nedenle temel bir zayıflık gösterdiğini iddia etmektedir. Mercan ve Kaya yazılarına bir otorite kurumu olarak halifeliğin kaldırılmasından bahsederek başlamışlardır. Onlara göre bu değişiklik İslam dünyasında ciddi bir siyasi otorite eksikliğine yol açmış, bu durum da İslam dünyasının küresel dünya sistemine uyum sağlamak için seküler ulus devlet modelleri inşa etme şeklinde bir hedef belirlemesine neden olmuştur. Ancak bu değişim aynı zamanda kendi ülkelerinde yeni yönetime meydan okuyan ve karşı çıkan İslami muhalefet hareketlerini doğurmuştur (s. 1). Yazarlar bu değişime farklı İslam ülkelerindeki benzer ideolojideki liderlerin sekülerleşme politikaları bağlamında örnekler vermişlerdir. Mustafa Kemal, Rıza Şah, Cemal Abdül Nasır gibi liderlerin İslam'ı kamusal alanın dışında tutan ülkeler oluşturmaya çalıştıklarından bahsetmişlerdir. İslam'ın bu liderler eliyle toplumdaki gündelik hayattan ve siyasetin pratik alanından soyutlanması ile de İslam siyasal söylemi kendini sosyal hareketler yoluyla ifade etmek durumunda kalmıştır. Bu duruma örnekler olarak Hasan el Benna ve Mevdudi gibi şahsiyetlerin başlattıkları, İslami değerleri savunmayı ve öne çıkarmayı amaçlayan İslami hareketlere değinilmiştir (s. 2). Sonraki kısımlarda ise yazının temel tartışma odağı olan 'İslamcılığın sonu' anlatısına eleştiriler getirilmiştir. Temel olarak İslamcılığın 'sonu' ya da 'başarısızlığı' iddiasını sorgulamayı hedefleyen yazarların temel gerekçelerinden birisi, 'siyaset' ve 'siyasal' arasında bir ayırım yapılması gerektiğidir. İslamcılık kavramı da 'siyaset' yerine 'siyasal' kavramı bağlamında tanımlanmalıdır çünkü 'siyasal' kavramı bugünün küresel dünyasında İslamcılığın ve dünya genelindeki yaygınlığının ve hareketliliğinin anlaşılması açısından daha faydalı bir kavramdır ve bu kavramsal ayırım yapılması İslamcılığın anlaşılması açısından hayati önem arz etmektedir (s. 3). Yazarlar

---

\*Araştırma Görevlisi, Erciyes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup:hdundar@erciyes.edu.tr

kitabın genel mahiyetine anlamlı ve önemli bir giriş özelliği taşıyan bu ilk bölümde, ele aldıkları meseleye ve sundukları gerekçelere ilişkin mevcut yazında yer alan önemli isimleri ve kaynakları gözden kaçırmamışlardır. ‘İslamcılık’ ve ‘İslamcılığın sonu’ konularını inceleyen yazarlar temel sayılabilecek kaynaklar danyeni yaklaşımlar çıkarmayı da başarmışlardır.

Kitabın ikinci bölümünü oluşturan, Muhammed Ali Nasır’ın “*On the Concept of Secular: Some Reflections*” yazısı İslam dünyasının geçirdiği siyasi dönüşümün temel kavramı olan *Seküler* kavramını özellikle teorik bir yaklaşımla incelemiştir. Nasır bu incelemeyi ‘seküler’in tanımı, ‘kutsal’ kavramı ile karşılaştırılması ve konuya ilişkin değerlendirmelerin yapıldığı üç kısımda gerçekleştirmiştir. Nasır seküler kavramının sadece bir siyaset tanımlaması olmadığını aksine bir dünya okuması biçimi olduğunu tartıştığı (s. 17) yazısında hem seküler kavramını hem de bu kavramın kutsal ile karşılaştırmasını oldukça analitik bir biçimde ele almıştır. Kitabın genelinde örnek vakalar, ülkeler veya siyasal dönüşümler üzerinden incelemeler yapan bölümler yer aldığı dikkate alındığında, Nasır’ın kaleme aldığı bölümün kitabın en ciddi teorik tartışmaların yapıldığı bölümlerinden biri olduğu söylenebilir. Sadece tanımına dair bile pek çok çalışmanın yapıldığı ‘seküler’ ve ‘kutsal’ kavramlarına ilişkin teori ağırlıklı bir incelemenin yapılmış olması hem Nasır’ın bölümünü hem de kitabın kendisini daha önemli ve nitelikli kılmıştır. Ayrıca bu teorik incelemenin de mümkün olduğunca basit, anlaşılır ve analitik yapılmaya çalışılmış olması, Nasır’ın kaleme aldığı bölümün konuya ilişkin yazına hâkim olmayanların da ilgisini çekebilecek bir bölüm olmasını sağlamıştır.

Kitabın dikkat çeken diğer bölümleri Abdullah Al Mahmud’un pozitivist tarih anlatımına alternatif bir tarih anlayışının imkânını sorguladığı (s. 28-48) ve Waleed Mahdi’nin Müslüman imajının Amerikan söylem biçimindeki yerini ele aldığı (s. 49-61) bölümlerdir. Al Mahmud yazısında mevcut pozitivist tarih anlatımının İbrahimi dinlerin kutsal kitaplarında yer alan tarih anlatısını dışarıda bıraktığına ve bu dışlamanın sorunlarına değinmeye çalışmıştır. İbn Haldun’un tarih anlayışını ayrıntılı bir biçimde anlattıktan sonra İslam ve Hristiyanlık temelinde ‘tarihin sonu’ tartışmalarına değinmiştir. Bölümde daha çok iki dinin (İslam ve Hristiyanlık) kutsal kaynaklarının tarihin sonuna dair söylediklerine ve bu iki dinin tarihin sonuna dair kehanetlerinin kıyaslanmasına yer verilmiştir (s. 33-42). Günümüz dünyasında pozitivist tarih anlayışının temelini oluşturan ve son on yılda meseleye ilişkin tartışmaların görüşleri üzerinden yürütülen Hegel ve Fukuyama gibi düşünürlerin gerekçelerine ve alternatif bir tarih imkânından bahsetme iddiasında olan bir yazıda olması gereken, pozitivist tarih anlatısının eleştirisine yeterince yer verilmemiş olması bölümün bir eksikliği olarak göze çarpmaktadır. Al Mahmud’un yazısı bu haliyle, ‘tarihin sonu’ gibi son asırda özellikle Müslüman dünyada oldukça tartışılmış bir konunun ayrıntılı bir şekilde incelenmesi yerine, ele aldığı iki dinin insanlığın ve tarihin sonuna ilişkin kehanetlerinin günümüz dünyasında karşılıklarına yer veren ve buradan alternatif bir tarih anlatısı çıkarmaya çalışan bir yazı olmuştur. Buradaki temel eleştirimiz bölümün, başlığı itibariyle ilgi çekici olduğu ve önemli bir meseleye el attığı izlenimi vermesine rağmen içerik bakımından bu başlıktan bekleneni veremediğidir. Bunun yanı sıra yazarın incelediği dini kaynaklardaki kehanetlerin günümüzdeki karşılıkları olarak yer verdiği örnekler de oldukça tartışmalıdır. Mahdi’nin kaleme aldığı bölüm ise kitabın temel sorunu olan İslam dünyasının 21. asırda yaşadığı dönüşümleri farklı bir açıdan ele alan önemli bir bölümdür. Mahdi yazısında temel olarak İslamofobi anlatısını Amerikan devlet söylemi üzerinden incelemiştir. Mahdi’nin temel gerekçesi ise Amerikan küresel kimliğinin ‘Amerika’yı evrensel insani ideallerin bir bütünü olarak sunduğu ancak bunu bir ulus devlet olarak ‘Amerika Birleşik Devletleri’ne hapsettiği,

sınırladığıdır (s. 49). Bu bağlamda önce Başkan Bush'un 9/11 sonrası Kongre'de yaptığı konuşmaya değinilmiş ve 9/11 sonrası Amerikan dış politikasına temel oluşturan '*Bizden neden nefret ediyorlar?*' sorusu ve bu soruya verdiği cevap ekseninde değerlendirmelerde bulunmuştur. (s. 50-51). Mahdi'nin dile getirdiği dikkat çekici noktalardan birisi "Amerikan oryantlizmi" ve "Amerikan müstesnalığı/istisnacılığı" kavramlarını kendi gerekçelerine başarılı bir şekilde adapte ederek kullanmasıdır. Mahdi'ye göre "Amerikan oryantlizmi", medeniyetler çatışması söylemi ile birlikte Amerikalıların Arap ve Müslüman algısını ABD'ye kaçınılmaz bir tehdit oluşturan homojen bir kültürel *öteki* olarak şekillendirmektedir. "Amerikan müstesnalığı/istisnacılığı" ise Amerikalıların *kendi* algısını tanımlayan, dünya tarihindeki Amerikan tecrübesinin eşsizliğini ortaya koyan, dünyanın geri kalanından jeopolitik, sosyo-ekonomik, kültürel ve ahlaki olarak ayıran ve Amerika'nın dünya liderliğini öven bir söylemdir. Mahdi'ye göre bu söylem biçimi Amerikan siyasetçilerinin, dış politikalarını halka kabullendirebilmek adına başvurdukları kutuplaştırıcı bir kültürel çerçevedir (s. 54-55). Mahdi, bu kutuplaştırıcı söylemin İslam dünyasına yansımalarının ise Afganistan ve Irak işgallerinde kendini gösterdiğini söylemekte (s. 58) ve bu bağlamda Amerika'nın liberal mi yoksa emperyal mi olduğu sorusunu sormaktadır (s. 55). Mahdi'nin bölümü hem içeriği hem de ele alınış biçimi ile kitapta yer alan dikkat çekici ve kitaba değer katan bölümlerden bir tanesi olarak öne çıkmaktadır.

Kitabın diğer bölümleri 21. asırda İslam dünyasının yaşadığı dönüşümlerin çeşitli ülkeler üzerinden örnek vakalar olarak incelendiği bölümlerdir. İslam dünyasını hem sarsan hem de şaşırtan bir olay olarak Arap Baharı'nın olumlu ve olumsuz sonuçları bu bölümlerde Tunus, Mısır, Fas, Türkiye, Pakistan ve Bangladeş örnekleri üzerinden İslam-demokrasi, İslam-sekülerizm, siyaset-kimlik ilişkileri temelinde Parray, Troulis, Awan, Belal tarafından değerlendirilmiştir. Özellikle Parray'ın bölümü İslam dünyasının modernleşme serüveninin başından itibaren temel sorulardan olan İslam'ın demokrasi ile uyuşup uyuşmadığı sorusunu, Arap Baharı sonrası Tunus'un rol modeli tartışması üzerinden ele alarak İslam dünyasının temel bir tartışma sorusunu güncel bir örnek ile analiz etmiştir. Örnek vaka incelemesi yapan diğer bölümlerde yine kitabın genel mahiyeti içinde başarılı bölümler olarak İslam dünyasının 21. yüzyılda yaşadığı dönüşümlerin örneklendirilmesi bağlamında kitaba katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak "*Transformation of the Muslim World in the 21st Century*", İslam dünyasının son yüzyılda tecrübe ettiği dönüşümleri hem genel itibarıyla hem de belirli ülkeler ve bölgeler bağlamında inceleyen önemli ve değerli bir kitap olmuştur. İncelemek iddiasında bulunduğu konuyu hem teorik zeminde hem de vaka çalışmaları ekseninde ele alabilmiş ve bu asırda İslam dünyasında değişime neden olan önemli olayların hemen hepsi ile ilgili yazılar içermektedir. Bu haliyle eser konuya ilişkin tek yönlü, sadece teorik incelemelere yer veren ya da sadece örnek vaka çalışmaları yapan yazılardan müteşekkil değil, konuyu pek çok yönü ve inceleme şekli ile ele alan çok yönlü bir eser olmuştur.